

УДК 811.161.3'42'25:821-1(=172)(=174)(=511.113):929*А.Разанаў

Дзейнасць Алеся Разанава па перакладзе мастацкай літаратуры з літоўскай, латышскай, эстонскай моў

А.Д. ДАКУКІН

У артыкуле асэнсоўваецца перакладчыцкая дзейнасць Алеся Разанава з літоўскай, латышскай і эстонскай моў. Адзначаецца, што найчасцей пісьменнік звяртаўся да літоўскай мовы, якой дасканалы валодаў. Дзякуючы паэту, па-беларуску загучалі шматлікія вершы, апавяданні, аповесці, раманы і п'еса. Калі ў 1970-я гг. перакладалася «традыцыйная» рыфмаваная лірыка, то пазней А. Разанаў звяртаецца і да эксперыментальнай паэзіі – твораў Ю. Марцінкевічуса, эстонскіх паэтаў, латышкага аўтара У. Бэрзыньша і г. д. Перакладзеныя А. Разанавым тэксты можна знайсці ў нумарах «Полюмя», «Даляглядаў», «Крыніцы», у анталогіях «Літоўская савецкая паэзія», «Гняздоўе вятроў» і шматлікіх зборніках серыі «Паэты планеты».

Ключавыя словы: пераклад, паэзія, літаратура Літвы, Латвіі, Эстоніі.

The article examines the translation activities of Ales Razanau from the Lithuanian, Latvian and Estonian languages. It is noted that the writer most often turned to the Lithuanian language, which he was fluent in. Thanks to the poet, many poems, stories and plays have been translated into Belarusian. In the 1970s A. Razanau translated «traditional» rhymed lyrics, then later turned to experimental poetry – the works of J. Marcinkevičius, Estonian poets, the Latvian author U. Bērziņš etc. Translations by A. Razanau can be found in the journals «Polymia», «Daliahliady», «Krynica», in the anthologies «Lithuanian Soviet Poetry», «The Nest of Winds» and numerous collections of the «Poets of the Planet» series.

Keywords: translation, poetry, literature of Lithuania, Latvia, Estonia.

Зусім нядаўна адзначалася 75-годдзе з дня нараджэння пісьменніка Алеся Разанава (1947–2021), які вядомы найперш уласнай арыгінальнай спадчынай, што вывучаецца досыць актыўна. Аднак паэт часта выступаў і ў якасці перакладчыка, прычым гэты аспект дзейнасці А. Разанава пакуль належным чынам не асэнсаваны. Дзякуючы пісьменніку, па-беларуску загучалі творы паўднёvasлавянскіх, літоўскіх, нямецкіх, англійскіх і іншых аўтараў. Гэтыя тэксты публікаваліся на старонках перыядычнага друку («Маладосць», «Полюмя», «Літаратура і мастацтва» і інш.), у штогадовых альманахах перакладной літаратуры «Далягляды», «Братэрства», уваходзілі ў зборнікі выбранага, прысвечаныя пэўным аўтарам, а таксама ў анталогіі паэзіі народаў СССР і замежжа («Літоўская савецкая паэзія», «Гняздоўе вятроў», «Сербская паэзія», «Анталогія грузінскай паэзіі», «Хай зорыць дзень!»). У 1990-я гг. паэт здзейсніў шмат творчых паездак, што паспрыяла ў тым ліку і з'яўленню вялікай колькасці перакладаў. Апублікаваныя яны галоўным чынам у часопісе «Крыніца» (у прыватнасці, лірыка М. Рэнджава, хайку М. Басё, вершы нямецкіх аўтараў др. пал. XX ст.). Тады ж А. Разанаў звяртаецца да старабеларускай літаратуры, узнаўляе даўнія тэксты сродкамі сучаснай мовы. Калі казаць пра апошнія дзесяцігоддзі, то плён дзейнасці перакладчыка адлюстраваны найперш у выданнях з серыі «Паэты планеты» (напрыклад, цалкам з разанаўскіх перакладаў складзены зборнікі выбранага Р. Тагора, С. Косавела, М. Басё). У нашай рабоце ахарактарызуем выкананыя А. Разанавым пераклады з літоўскай, латышскай і эстонскай моў.

Найчасцей пісьменнік перакладаў з *літоўскай* мовы, якой добра валодаў і таму мог карыстацца арыгінальнымі тэкстамі, а не падрадкоўнікамі. Калі меркаваць па звестках біябібліяграфічнага слоўніка «Беларускія пісьменнікі», то першымі былі перакладзены вершы «Дружба» С. Нерыс і «Дзеці ля помніка Леніну» А. Бярнотаса, надрукаваныя ў ЛіМе (1972) [1, с. 128]. Зімой 1973 г. А. Разанаў паехаў у суседнюю краіну ў творчую камандзіроўку (працягвалася да лета 1974 г.), дзе «авалодваў літоўскай мовай, перакладаў літоўскіх паэтаў ды яшчэ вышукваў рэшткі беларушчыны» [2, с. 163]. Гэтая акалічнасць дапамагла яму пры працы над згаданай вышэй двухтомнай анталогіяй «Літоўская савецкая паэзія». У названым выданні змешчаны вершы 86 аўтараў, перакладамі якіх займаліся 48 чалавек. А. Разанаў працаваў з тэкстамі 31 паэта, прычым творы 16 аўтараў перакладзены выключна ім. Так, у **першым** томе знойдзем разанаўскія пераклады з С. Нерыс (8 вершаў), К. Боруты (2), В. Мікалайціса-Пуцінаса (5), В. Анайціса (2, прычым усе наяўныя ў анталогіі творы гэтага аўтара поўнасцю пераклаў А. Разанаў), А. Скінкіса (поўнасцю, 5), А. Вянцлавы (поўнасцю, 11), К. Корсакаса (2), А. Жукаўскаса (8), Э. Матузвічуса (9), Э. Межэлайціса (4), П. Дравініса (поўнасцю, 4). У

другім томе – А. Малдоніса (5), А. Пуйшытэ (поўнасцю, 2), Ю. Марцінкявічуса (1), В. Каралюса (3), Р. Скучайтэ (поўнасцю, 6), П. Рашчуса (поўнасцю, 3), І. Юшкайціса (3), А. Бярнотаса (8), А. Дабульскіса (поўнасцю, 3), Р. Кятуракіса (поўнасцю, 4), М. Марцінайціса (5), У. Шымкуса (поўнасцю, 8), Ю. Вайчунайтэ (поўнасцю, 11), П. Палілёніса (поўнасцю, 1), І. Кантаўтаса (поўнасцю, 5), А. Букантаса (поўнасцю, 5), С. Гяды (2), В. Пальчынскайтэ (3), О. Балюконітэ (поўнасцю, 6), Д. Саўкайцітэ (поўнасцю, 4). Падлічым колькасць твораў: у I томе пададзены тэксты 219 вершаў (пісьменнік пераклаў з іх 60), у II томе маецца 255 твораў (і 88 перакладаў). Такім чынам, усяго анталогія змяшчае 474 тэксты, з якіх 148 перакладзены А. Разанавым.

Літоўская даследчыца А. Лапінскене ў адной са сваіх работ называе і іншыя кнігі паэзіі, выдадзеныя пры ўдзеле А. Разанава: «Бяздомная любоў» А. Жукаўскаса (1974), «Трава і камень» Ю. Марцінкявічуса (1981), «Вадзяныя знакі» А. Малдоніса (1985), «Белы замак на гары» (паэзія М. Марцінайціса, С. Гяды, Э. Межэлайціса, 1992) [3, с. 179]. Напрыклад, зборнік «Вадзяныя знакі» [4] змяшчае 92 вершы, над якімі працавалі А. Разанаў (зрабіў 41 пераклад), А. Вольскі (19), В. Зуёнак (12), У. Паўлаў (2), Я. Сіпакоў (2), Х. Жычка (1), Р. Барадулін (7), Г. Бураўкін (5), Ю. Свірка (3). Са спадчыны М. Марцінайціса беларускі пісьменнік сярод іншага пераклаў шэраг балад пра Кукуціса (1984) і нават напісаў некалькі сваіх твораў з гэтым жа персанажам. Таксама маюцца яшчэ пераклады з А. Дрылінгі, В. Рэймерыса, Я. Дзегуцітэ, М. Чурлёніса, В. Марцінкуса.

Аднак А. Разанаў працаваў не толькі з літоўскай паэзіяй. У часопісе «Вясёлка» (№ 1 за 1981 г.) было надрукавана апавяданне К. Марукаса «У навагоднюю ноч». З творчасці К. Саі паэт пераклаў дзіцячую аповесць-казку пра гномаў «Гэй, хавайцеся!» (1982) і п'есу «Клеменс» (1979). Акрамя таго, назавём яшчэ раман Ё. Авіжуса пра падзеі пачатку 1940-х гг. «Час, калі пусцеюць сядзібы» (1989). У зборніку «Бурштынавыя пацеркі» (1984) змешчаны наступныя разанаўскія пераклады літаратуры для дзяцей: П. Машотас «Зайка-зладзюжка» (апавяданне), «Зімою» (урывак з аповесці); Вайжгантас «Казка віленскага замка»; Ш. Рагана «Вішні» (апавяданне); К. Борута «Певень ідзе на паншчыну» (апавяданне); В. Мілюнас «Суніцы» (апавяданне); К. Марукас «Салдацкі гасцінец» (апавяданне); Р. Ланкаўскас «Стрыгунок» (апавяданне). Пераклады публіцыстыкі знойдзем у зборніку «Наш Нёман» (1988).

Вышэй ужо згадвалася пра недастатковую даследаванасць перакладчыцкай дзейнасці А. Разанава айчынным літаратуразнаўствам. Калі казаць пра літоўскую крытыку, то асноўным даследчыкам з'яўляецца А. Лапінскене, прычым яна асэнсоўвае не толькі здабыткі А. Разанава, але і ўвогуле спецыфіку літоўска-беларускіх літаратурных сувязей. Навуковец была асабіста знаёмая з пісьменнікам, таму ў сваіх работах прыводзіць шмат цікавых звестак, у тым ліку, напрыклад, згадвае, пра цяжкасці, што ўзніклі ў беларускага перакладчыка: «Увосень 1982 года, сустрэўшыся ў Мінску, гутарыла з А. Разанавым пра анталогію [*“Літоўская савецкая паэзія”*], спецыфіку перакладчыцкай работы, яе складанасці і асаблівасці. Ён здзівіў мяне тым, што не толькі валодаў літоўскай мовай, а і адчуваў яе. На пытанне, што аказалася самым няпростым пры перакладзе літоўскай паэзіі, А. Разанаў назваў архаічнасць літоўскай мовы» [3, с. 178]. Таксама адзначаецца, што пісьменнік не проста добра разумее, а адчувае літоўскую мову, лёгка працуе як з сучаснымі творамі, так і з класікай, імкнучыся пры гэтым як мага больш дакладна перадаць па-беларуску сутнасць пэўнага тэксту і асаблівасці стылю ягонага аўтара: «Рэдактар анталогіі Васіль Вітка прызнаваўся, што А. Разанаў паспяхова, прафесійна перакладае і класіку, і найноўшых паэтаў. І гэты поспех невыпадковы. А. Разанаў – таленавіты творца. Уражвае яго ўспрымальнасць, паэтычнае чуццё, здольнасць паглыбіцца ў светаадчуванне і творчы почырк таго паэта, які перакладаецца, параумецца з самою існасцю твораў і суадпаведна ўзнавіць іх на роднай мове» [3, с. 178].

Бачна, што паэт актыўна перакладаў тэксты вялікай колькасці літоўскіх аўтараў. Але ягоная сувязь з літаратурным працэсам суседняй краіны гэтым не абмяжоўваецца. У 2018 г. у віленскім выдавецтве «Homo liber» выйшаў зборнік «Lietuviški punktyrai» («Літоўскія пункціры»), які склалі пункціры (створаны А. Разанавым новы жанр), «натхнёныя» краявідамі, жыццём і культурай Літвы і напісаныя на тамтэйшай мове. Водгукі крытыкаў пра названую кнігу апублікаваў па-беларуску часопіс «Дзеяслоў» [3]. Там, напрыклад, адзначаецца, што праца паэта з тэкстамі на літоўскай мове пэўным чынам паўплывала і на ягоную беларускую творчасць. Калі казаць пра лексіку, то самыя яркія прыклад такога ўплыву, на наш погляд, – слова *бажніца*, якое сугучна з літ. *bažnyčia* і сустракаецца ў пісьменніка значна часцей, чым *царква*. Неабходна таксама згадаць, што ў 2018 г. А. Разанаў за «ўвагу і любоў да літоўскай мовы, за яго пераклады літоўскай літаратуры на беларускую мову» (Б. Ёнушкайтэ) [3, с. 178] атрымаў званне ганаровага сябра Саюза пісьменнікаў Літвы; прычым такіх ганаровых сяброў там усяго тры, а прапанову аб наданні А. Разанаву гэтага звання падтрымалі адзінагалосна ўсе літоўскія пісьменнікі.

З *латышскай* мовы А. Разанаў перакладаў вершы вядомага сучаснага пісьменніка У. Бэрзыньша (1944–2021). Так, у № 18 «Крыніцы» за 1996 г., значная частка якога прысвечана творчасці гэтага аўтара, змешчаны тэксты «Сярэдзінны час», «Хлусня», «Пятроў дзень», «Рыпяць вароты...» і інш. А. Разанаў у прыведзенай побач нататцы адзначае: «Улдыс Бэрзыньш – вятрак, што ўзяў ролю і пераняў паводзіны Дон-Кіхота. Усе вятры свету варушаць яго крылы, і беларускі ў тым ліку ... Для мяне гэты “вятрак” адкрыўся ў свой час не толькі як сума адмысловых тэкстаў, але і як з’ява, што сама здольна адкрываць, – як новы, амаль універсальны кантэкст» [5, с. 60–61]. Заўважым з гэтай нагоды, што латышскі пісьменнік займаўся вывучэннем вялікай колькасці моў (найперш цюркскіх), перакладаў з іх. Яго намаганнямі па-латышску загучалі, у прыватнасці, «Каран», «Псалтыр», «Слова пра паход Ігаравы», вершы Саадзі і В. Хлебнікава. У. Бэрзыньш цікавіўся славянскім фальклорам, ведаў беларускую мову і сябраваў з А. Разанавым. Таксама пісьменнік эксперыментавалі са зместам і формай сваіх вершаў (напрыклад, адмовіўся ў іх ад знакаў прыпынку або расстаўляў хаатычна). У матэрыяле «Крыніцы» паэт так гаворыць пра ўласныя адносіны да пунктуацыйнага афармлення вершаў: «У старой персідскай і цюркскай паэзіі знакаў прыпынку наогул не існавала. Біблейская паэзія, у сваю чаргу, занадта багатая знакамі прыпынку, націску, інтанацыі, – але іх рабілі вышкаленыя рэдактары сотнямі і сотнямі гадоў пасля з’яўлення саміх тэкстаў. Калі ў тэксце няма знакаў, словы толькі, дык самі словы, іх марфалагічная форма, сінтаксічны лад павінны ўказваць тое дыханне, туго жарсць, якія тэкст імкнецца выказаць! Таму персаў Саадзі і Румі, турка Юнуса Эмрэ я перакладаў без знакаў: калі ім не трэба было кропак на помач, дык і мне не трэба. Неабходна ператлумачыць тэкст так, каб ён існаваў і без знакаў прыпынку (дадатковых путаў для перакладчыка...)» [5, с. 54–55].

Тэксты У. Бэрзыньша для часопіса пераклалі А. Гуцаў і А. Разанаў. Апошні зрабіў 10 перакладаў, і большасць з іх – вершы без рыфмы. Творы «Хлусня», «Звацца», «Сярэдзінны час», «Эстонскі матыў», «Агонь тухлее хліпае альшына год...», «Рыпяць вароты, вецер трэцца...» маюць падзел на абзацы-страфоіды і хаатычную расстаноўку знакаў прыпынку (дзесьці яны стаяць усюды, дзесьці – толькі ў канцы радкоў, а ў частцы тэкстаў увогуле адсутнічаюць). Вершы «Пятроў дзень», «Ліфляндія з чатырох да пяці» напісаны як адзін доўгі абзац-сказ з расстаўленымі коскамі. Верш «Крот рые сад, жыццё памрока...» падобны да названых тэкстаў, толькі абзацаў-сказаў у ім два. Адзіны прыклад рыфмаванага тэксту наступны: «Пупышкі свае навіны, // нябёсы сваю галечу // раскрылі... // Не ў зеляніну // глядзі ўжо, // і не ў сінечу. // Сцярожка, нібы на пласе, // слухай, аднаразовы, // як мурашы ў прадчассі // вядуць між сабой размову» [5, с. 77]. Адпаведна, латышскі пісьменнік, як і А. Разанаў, большую цікавасць праяўляе да формы версэта (у «разанаўскім» разуменні дадзенага жанру) і верша ў прозе, хоць можа пісаць і «традыцыйныя» рыфмаваныя творы. Іншы раз У. Бэрзыньш змяшчае ў назвах некаторых тэкстаў цікавыя жанравыя вызначэнні: «Паэтызм беларус», «Празаізм салавей», «Апакрыфічная проза»; прычым, па заўвазе А. Гуцава, вершы ў адным зборніку могуць называцца і прозай, і паэзіяй, і вершамі [5, с. 57]. Пісьменнік на гэта адказвае, што пры перавыданні вырашыў пакінуць такія тэксты ўвогуле без назвы, бо «Усё словамастацтва – паэзія, усё сюжэтамастацтва – проза. У літаратуры абедзве ідуць уперамешку: ва ўсіх жанрах» [5, с. 57].

А. Гуцаў паведамляе, што ў мове твораў У. Бэрзыньша няма актыўнага ўжывання неалагізмаў або дыялектнай лексікі, аднак ягоная паэзія «паддаецца толькі імітацыйнаму перакладу і перакладу з каментарыямі ...» [5, с. 74]. Прычына гэтаму – т. зв. моўны эліпс, недасказанасць. Згодна з тлумачэннем А. Гуцава, вершы паэта будуць на полісеміі і семантычнай глыбіні слоў. Як вядома, у розных людзей успрыняцце аднаго і таго ж слова ніколі не будзе тоесным; яно залежыць ад досведу чытача, псіхічных працэсаў. У. Бэрзыньш закладвае ў верш магчымасць па-рознаму тлумачыць адно і тое ж слова, выраз (часта нават у не прадугледжаным пісьменнікам кірунку). Адпаведна, славесны аб’ём тэксту атрымліваецца заўсёды меншы за патэнцыйны сэнсавы аб’ём. Вось гэта і ёсць, паводле перакладчыка, з’ява эліпсу. Іншая важная асаблівасць – пэўны ўплыў шматлікіх моў, якія ведаў латышскі аўтар: «Паэзія Улдыса Бэрзыньша – перакладчыка-паліглота – менавіта гэтай з’явай міжмоўнага сутыкнення інспіравана, яна вырастае з маргінальных зон семантыкі слоў – там, дзе пачынаецца моўны эліпс» [5, с. 74]. На жаль, каб дакладна ўсвядоміць асаблівасці тэкстаў паэта, неабходна азнаёміцца з імі па-латышску, прычым дасканалы ведаючы лексіку з усімі яе семантычнымі адценнямі, а таксама характэрныя культурныя коды і архетыпы. Гэты багаты культурна-моўны пласт з’яўляецца амаль неперакладаемым. Аднак істотна, што прыведзеныя вышэй палажэнні лёгка дастасуюцца і да творчасці А. Разанава. Даследчыкі ягоных тэкстаў неаднаразова падкрэслівалі імкненне аўтара да «сціскання» аб’ёму твораў

(квантэмы, вортдыхтэ і пункціры могуць складацца ўсяго з трох радкоў, а словатворы ўяўляюць сабой кожны толькі адно асобнае слова), аднак яны могуць быць па-рознаму патлумачаны дзякуючы асабістым ведам чытачоў, умовам і часу азнаямлення з творами, эмоцыям, настрою і інш. Абмежаванасцю аб'ёму вершаў А. Разанаў як бы «правакуе» мысленне чалавека-ўспрымальніка дапоўніць вобразную карціну тэксту, абапіраючыся на назапашаны за жыццё досвед, прычым адрозны ў кожнага, адшукаць тое, што не рэпрэзентавана словамі, але закладзена ў змест аўтарам (і тое, што не закладзена). Шмат таксама было напісана пра сувязь разанаўскай творчасці з нацыянальнымі беларускімі архетыпамі. Назавём, напрыклад, вобразы дуба, балота, акна, дзвярэй і парога, маланкі. А ў вершаказах, напрыклад, адлюстравалася знаёмства А. Разанава з замежнымі мовамі.

У 1986 г. з'явіўся невялікі зборнік «Гняздоўе вятроў» [6]. Сюды ўвайшлі тэксты шэрагу *эстонскіх* паэтаў XX ст. Рэдактарамі выдання былі Г. Шаранговіч і А. Разанаў, які выступіў таксама ў якасці аднаго з перакладчыкаў. Агульная колькасць вершаў у кнізе – 145, а аўтараў – 22. Письменнік працаваў з творами Х. Тальвіка – «Легендарны», «Асенняя песня» і інш. (усяго 5 вершаў); К. Мерылас – «За хатаю – возера...», «Сведчанне», «Вечар»; Д. Варандзі – «Ноч», «Балада» і інш. (6); А. Аліксара – «Пошуг маланкі», «Перавернутае імгненне» і інш. (4); А. Калепа – «Не, прарокам я быць не хачу...», «Мяркую, пара мне сказаць пра азёры...» і інш. (5); Х. Рунэля – «Мы адыходзім...», «Вечароў чырвоных пурпур...» і інш. (5); Я. Каплінскага – «Жыццё як імгненне», «Сёння...» і інш. (11); В. Луйк – «Вішня», «Каханне» і інш. (13); Ю. Вайдзінга – «безліч пакояў дом той хавае...», «Прыйдучь аднастайныя часіны...», «Ад жывых лісты і ад памерлых...». Адназначна, усяго 55 разанаўскіх перакладаў.

Калі ў літоўскай анталогіі пададзены «традыцыйныя» вершы з той ці іншай рыфмоўкай (бадай, вылучаюцца пэўным чынам толькі «Сямірадкоўе пра бязмоўную пагібель» С. Гяды, дзе адсутнічаюць знакі прыпынку, а таксама «З высокага неба...» В. Анайціса і «З “Паэмы агню”» Ю. Марцінкявічуса, дзе рыфмаваны радкі перамешваюцца з халастымі), то ў эстонскіх пісьменнікаў «нетрадыцыйных» вершаў досыць багата. Вышэй гаворка вялася пра пункціры А. Разанава. Да іх па форме падобныя карацелькі В. Луйк: «Ты ж ведаеш: // любяць мяне // сняжынкi. // Пагавары са мною // на мове // гэтага снегападу» [6, с. 115], «Прычаравалі дажджы // белую казку // да гнуткіх галін» («Вішня») [6, с. 115]. Акрамя таго, вершы эстонскай паэтыкі, як і пункціры, малююць перад намі адзін пэўны вобраз, раптам убачаны аўтарам, перадаюць перажытыя ў той момант эмоцыі. Асаблівую цікавасць сярод змешчаных перакладаў эстонскіх пісьменнікаў выклікаюць тэксты з адсутнымі знакамі прыпынку. Напрыклад, верш Ю. Вайдзінга «безліч пакояў дом твой хавае...» захоўвае падзел на строфы, рыфму, але з пунктуацыйных знакаў там засталіся толькі кропкі ў канцы кожнай строфы. У Я. Каплінскага рыфма адсутнічае, маюцца толькі радкі, вылучыць сэнсавыя часткі ў якіх мусіць чытач: «Не мае межаў нябыт быццё напойваецца спакоем // тлумачыш ты Лаа-цзы па-свойму тлумачышыся ім // кніга разгорнутая і сягоння // ляціць матыльком абдымаюцца шчыльна // у кветкавай завязі і нерухомасць і рух // вецер вясновы хвалюе руны і пачуцці // калі я нешта кажу дык таму што за мной // віруе вада і масты трываюць // і лунае палатка ў белай лапландскай начы // на ланцужкі распадаюцца фразы гэтак // выказваецца жыццё што выказвае мудрасць твой // позірк растане ў белых аблоках гэтак // любоў што сцірае нас з белых лістоў вучнёўскіх // і дазваляе ліцца дажджу аж пакуль між намі // і гэтай зямлёю растануць апошнія межы // усё і святло і кару і лістоту і нас нападуняюць // сляды неабсяжнасці гэтак любоў застанемся // мы тым застанемся што нічыё» [6, с. 106–107]. Хоць тэкст пазбаўлены кропак і косак, але ён застаецца зразумелым, чытачу цікава адбудоваць назад фразы, што распаліся, як пазначана ў творы, на мноства ланцужкоў. У залежнасці ад пэўнага ўстаўленага знака прыпынку, наяўнага аўтарскага падзелу на радкі (які не заўсёды супадае з сэнсавым завяршэннем фразы) утвараюцца розныя па эмацыянальнасці і змесце сказы: «Не мае межаў нябыт, быццё напойваецца спакоем – тлумачыш ты Лаа-цзы па-свойму, тлумачышыся ім. Кніга, разгорнутая і сягоння ...» і «“Не мае межаў нябыт. Быццё напойваецца спакоем», – тлумачыш ты, Лаа-цзы. Па-свойму тлумачышыся ім, кніга, разгорнутая і сягоння...» і інш. А. Разанаў стварыў падобны аўтарскі жанр злэсаў – тэкстаў з разгорнутым сюжэтам, аднак без знакаў прыпынку, дзе чытач таксама мусіць «адбудаваць», злучыць самастойна сэнсавыя часткі фраз. У гэтым часта дапамагае загаловак. Да злэсаў блізкія яшчэ разанаўскія квантэмы, якія, аднак, загаловак не маюць і складаюцца ўсяго з 3–4 радкоў. Пэўныя сэнсавыя часткі тут прапушчаны, таму «аднавіць» першапачатковы змест квантэмы бывае даволі складана.

Адзначым, што і ў 2010-я гг. А. Разанаў займаўся перакладам тэкстаў з названых моў. У названым вышэй нумары «Дзеяслова» А. Лапінскене піша пра выхад кнігі, дзе маюцца разанаўскія пераклады з літоўскай: «Адно з апошніх выданняў – “Выбраная лірыка” Юсцінаса

Марцінкявічуса (2019): доля ўкладу Алеся Разанава важкая» [3, с. 179]. Магчыма, гаворка вядзецца пра кнігу Ю. Марцінкявічуса «Выбраная лірыка», якая была выдадзена ў 2019 г. у серыі «Паэты планеты» [7]. Зборнік змяшчае 60 вершаў, сярод якіх 39 пераклаў А. Разанаў, 11 – Л. Баршчэўскі, 10 – Р. Барадулін. У пачатку кнігі пазначана, што пераклад зроблены паводле літоўскамоўных выданняў 1979, 2005 і 2012 гг. Як бачна, асноўнае месца займае якраз выкананае А. Разанавым. Гэта рыфмаваныя вершы («Крылатыя сосны», «Пахаванне ракі», «Акно», «Раны», «Калі гаворым аб айчыне...» і інш.), верлібры («Час», «Душа напоўнілася крыкам жураўлёў...», «Калі стараецца прыпомніць дрэва...», «Лагода гэтае жыццё», «Маленства паэзіі» і інш.), вершы без знакаў прыпынку («Паэзія?», «Хлеб», «выгавараную...» і інш.). Верш «Хлеб», дзе лірычны герой «бачыў у хлебе аблічча бога» [7, с. 70], тэматычна перклікаецца з разанаўскай злэсай «З-пад рукі». У некаторых тэкстах прысутнічае гукапіс (на жаль, мы не можам сказаць, асабліваць гэта арыгінальнага твора або менавіта перакладу), напрыклад, «А што я не маю – // узруненай роўнядзі нівы // ці горнасці неба, // з якім дзе калі гаварыў ганарліва» [7, с. 6], «Не маем асновы: // адкуль і куды. // Здумелыя словы. // І выдмы нуды. // Ці хібы сялібы, // ці ямы віры, // што рушылі рыбы // у вырай нямы?!» [7, с. 17].

У гэтай жа серыі «Паэты планеты» выдадзены зборнік Т. Вянцлавы «Выбраныя вершы» (2019), дзе змешчаны разанаўскі пераклад верша «Паўтор з варыяцыямі».

Вышэй адзначалася, што пісьменнік перакладаў не толькі паэзію, але і прозу з драматургіяй. Асаблівую цікавасць выклікае здзейснены А. Разанавым пераклад п'есы К. Саі «Клеменс». Тэкст друкаваўся ў № 20 (4) «Крыніцы» за 1996 г., а асобнымі выданнямі п'есавыдадзена ў 2012 (серыя «Драматургі свету») і 2013 гг. [8]. У арыгінале твор мае назву «Дзевяцібедаўцы». Гэта жыхары аднайменнай вёскі, што жывуць хоць і бедна, але ў спакоі і волі, атуленыя непразнай пушчай. Аднойчы туды трапляе карабель замежных купцоў, якія здзіўляюцца «безгаспадарлівасці» тутэйшых (напрыклад, можна ссекчы дрэвы і дорага прадаць, але людзі гэтага чамусьці не робяць), іх сціпласці і нават задаволенасці такім бедным жыццём. Купцы прапануюць дзевяцібедаўцам набыць Клеменса – незвычайна разумнага быка замежнай пароды. Пасля доўгага абмеркавання і спрэчак вяскоўцы ўсё-такі набываюць яго, сабраўшы апошнія грошы. У выніку былая Дзевяцібедаўка пераўтварылася ў вельмі заможнае паселішча. Статкі павялічыліся, а малака стала зашмат, таму нават колы ў вазах замест смалы мазалі маслам. Аднак выявілася, што Клеменс не любіць песняў, моцных пахаў, стракатых колераў і шалее ад іх. Таму людзі перасталі збірацца на святы, сеяць півоні, апранаць яркія андаракі, каб не парушыць спакой быка – ужо сапраўднага валадара Дзевяцібедаўкі. Жыхары цяпер заўсёды насілі на галовах клінкі для сыру ці гаршчкі з-пад малака, бо толькі пах апошняга супакойваў жывёліну. Адпаведна, вяскоўцы жылі ў багацці і раскошы, але ранейшай свабоды і спакою не было. Гэта асабліва засмучае музыку Скалнаса, які наважваецца забіць Клеменса, каб вярнуць ранейшае жыццё – беднае, але сапраўднае. Але не паспелі вяскоўцы нарэшце адчуць палёткі, як зноў з'яўляюцца купцы, везучы чарговы тавар – незвычайнага каня.

У канцы 1970-х рэжысёр В. Маслюк, пазнаёміўшыся з п'есай К. Саі, вырашыў паставіць яе ў Беларусі. І звярнуўся да А. Разанава з просьбай перакласці тэкст, паколькі пісьменнік ведаў літоўскую мову і ў той час ужо быў вядомы сваімі перакладамі. П'еса была пастаўленая на сцэне Віцебскага драмтэатра і выклікала шырокі розгалас. Адзначаецца, што беларускі тэкст атрымаўся больш вострасацыяльным, бо засяроджваў увагу на праблеме захавання нацыянальнай культуры, мовы, свядомасці. Вось што каза сам рэжысёр В. Маслюк: «Ужо пры першай сустрэчы стала зразумела: гэты – зробіць! [А. Разанаў зробіць пераклад]. І прадчуванне збылося. У выніку перакладу з'явіўся новы «Клеменс», беларускі. Не, і сюжэт, і характары быццам бы засталіся тыя ж, але агульнае **наша** разуменне, пра што будзе спектакль, зрабіла п'есу больш тагачаснай і беларускай» [8, с. 100]. Рэжысёр згадвае і дакладную дату работы над спектаклем – 1979 г. (напрыклад, у анатацыі да выдання 2013 г. называецца канец сямідзясятых). Сам перакладчык так характарызаваў сваю работу над п'есай і ўражанне ад пастаноўкі: «Пачатак... Дамовіліся з Валерыем Маслюком – і я пачаў перакладаць «Клеменса» з літоўскай на беларускую. І больш за тое, перакладаў у нашу тагачасную атмасферу. Асобныя мясціны, пункты, пасажы завастраліся, актуалізоўваліся і нават развіваліся. Ну, а вершы ці песні, якія там гучаць, яны з самага пачатку пісаліся павольму. У самой п'есе такіх вершаваных тэкстаў няма. Гэта быў ужо заказ Маслюка, ён хацеў, каб прагучалі не пераклады, а сапраўдныя творы, і каб песні краналі залу. Я быў, прысутнічаў, і водгук і ад спектакля, і ад песняў знаходзіў мяне нават не толькі ў зале, але і потым» [2, с. 115]. Спектакль сапраўды аказаўся надзённым і папулярным у публікі.

П. Ламан, выканаўца ролі Скалнаса, распавядаў З. Бартосіку, што ў час гастроляў Віцебскага тэатра ў Коўне п'еса паглядзеў і сам К. Сая: «... п'еса Саі "Клеменс" сама па сабе ніякай ідэалагічнай нагрукі не нясе. Яна вельмі смешная. Гэта камедыя чыстай вады. І калі рэжысёр прачытаў, уся трупа ўспрыняла яе на ўра. Тым больш, у перакладзе Алеся Разанава яна вельмі смачна гучала.<...> Калі мы прыехалі на гастролі ў Коўна, за кулісы прыйшоў аўтар – Казіс Сая і сказаў – выдатны спектакль, але я пра гэта не пісаў» [2, с. 118–119]. У 2016 г. «Клеменс» быў пастаўлены рэжысёрам М. Лашыцкім у Гродзенскім аблдрамтэатры [9].

У 2013 г. па-беларуску выйшла кніга выбраных твораў У. Бэрзыньша «Салаўі крычаць, я па-латышску...», дзе можна знайсці пераклады А. Разанава і А. Гуцава. Дарэчы, калі У. Бэрзыньш наведваў прэзентацыю гэтага выдання ў Мінску, то даў інтэрв'ю «Настаўніцкай газеце», дзе сярод іншых было пытанне пра любімыя замежныя мовы і аўтараў. З беларусаў У. Бэрзыньш назваў якраз А. Разанава: «Яго паэзія мне блізкая па архітэктоніцы, прынамсі, тое, што ён раней пісаў. А цяпер да майго вялікага жаху ён сышоў у нейкі іншы бок, куды я ўжо не магу за ім крочыць. Гэта адбылося тады, калі ён пачаў займацца старажытнай літаратурай, пераствараць старажытныя тэксты на сучасны лад» [10].

Адпаведна, перакладам з названых моў А. Разанаў займаўся вельмі актыўна на працягу ўсіх шасці дзесяцігоддзяў уласнай творчай дзейнасці. Найчасцей пісьменнік звяртаўся да літоўскай (па колькасці выкананых паэтам перакладаў з ёй можа «паспаборнічаць» хіба толькі сербахарвацкая), якой валодаў так дасканала, што пазней стаў ствараць на ёй свае арыгінальныя творы. Дзякуючы паэту, па-беларуску загучалі шматлікія вершы, апавяданні, аповесці, раманы і п'еса. Калі ў 1970-я гг. перакладалася «традыцыйная» рыфмаваная лірыка, то пазней А. Разанаў звяртаецца і да эксперыментальнай паэзіі – твораў Ю. Марцінкявічуса, эстонскіх паэтаў, У. Бэрзыньша і інш. З латышскім пісьменнікам А. Разанаў сябраваў асабіста; і эстэтычныя погляды абодвух аўтараў з'яўляюцца шмат у чым блізкімі (цікавасць да верлібру, адсутнасць у тэкстах знакаў прыпынку, зварот да кантэксту многіх моў). Адметнай з'яўляецца і лексіка перакладаў, дзе можна знайсці ў тым ліку малаўжывальныя зараз літаратурныя словы, дыялектызмы, устарэлыя адзінкі і аўтарскія наватворы. Варта, аднак, заўважыць, што айчынная і замежная крытыка пакуль не асэнсавала належным чынам плён перакладчыцкай дзейнасці А. Разанава. Дзякуючы А. Лапінскене, больш-менш даследаванымі з'яўляюцца толькі пераклады з літоўскай. Ды і самі зборнікі, анталогіі, нумары «Крыніцы» і пад. выйшлі дастаткова даўно і зараз ужо маладаступныя шырокаму чытачу.

Літаратура

1. Гарэлік, Л. М. Разанаў Алесь / Л. М. Гарэлік // Беларускія пісьменнікі : біябібліяграфічны слоўнік : у 6 т. / Л. М. Гарэлік ; Інстытут літаратуры імя Я. Купалы Акадэміі навук Рэспублікі Беларусь, Беларуская энцыклапедыя ; гал. рэд. Б. І. Сачанка. – Мінск : Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1995. – Т. 5 : Пестрак–Сяўрук. – С. 126–129.
2. Разанаў, А. С. Невядомая велічыня : гутаркі, артыкулы, згадкі / А. С. Разанаў. – [б. м.] : Логвінаў, 2017. – 254 с.
3. Вялікае Княства паэзіі Алеся Разанава. Галасы з Літвы // Дзеяслоў. – 2020. – № 1 (104). – С. 177–183.
4. Малдоніс, А. Вадзяныя знакі : вершы / А. Малдоніс. – Мінск : Маст. літ., 1985. – 158 с.
5. Гуцаў, А. Улдыс Бэрзыньш / А. Гуцаў [і інш.] // Крыніца. – 1996. – № 18 (2). – С. 51–77.
6. Гняздоўе вятроў. Вершы эстонскіх савецкіх паэтаў / рэд. Г. Шаранговіч, А. Разанаў ; пер. з эст. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1986. – 141 с.
7. Марцінкявічус, Ю. Выбраная лірыка / Ю. Марцінкявічус ; пер. з літ. – Мінск, 2019. – 84 с.
8. Сая, К. Клеменс : п'еса / К. Сая ; пер. з літ. А. Разанаў. – Мінск : І.П. Логвінаў, 2013. – 116 с.
9. Клеменс [Электронны рэсурс] // Гродненскі абласной драматычны тэатр. – Режим доступа : <https://drama.grodno.by/affiche/klemens-3/>. – Дата доступа : 12.09.2021.
10. Чэмер, М. Паэт, перакладчык Улдыс Бэрзыньш (Латвія) : «Усё ёсць так, як яно ёсць...» [Электронны рэсурс] / М. Чэмер // Настаўніцкая газета. – Рэжым доступу : <https://nastgaz.by/paet-perakladchyk-uldys-berzynsh-latv/>. – Дата доступу : 24.03.2021.